

Ihmisoikeusliiton lausunto terveydenhuollon asiakasmaksuja koskevasta luonnoksesta hallituksen esitykseksi ja valtioneuvoston asetukseksi

VN/13449/2026

4.8.2026

Kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet

Ihmisoikeusliitto pitää puutteena sitä, että Suomea sitovat kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet jäävät esitysluonnoksessa lähes kokonaan käsittelemättä. Asiakasmaksujen korotuksilla on selvä yhteys erityisesti YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaan yleissopimukseen (TSS-sopimus) sekä Euroopan sosiaaliseen peruskirjaan.

Asiakasmaksujen korottaminen on ongelmallista perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta. Esitysluonnoksessa tunnistetaan riski, että asiakasmaksujen korottaminen voi vähentää palvelujen käyttöä ja viivästyttää hoitoon hakeutumista. Ihmisoikeusliiton saama kokemustieto viittaa siihen, ettei kyse ole vain teoreettisesta riskistä. Ihmisoikeusliiton ja Pirkanmaan hyvinvointialueen kesäkuussa 2026 järjestämässä sosiaaliturvan saajien kokemuksia kartoittaneessa tilaisuudessa useat osallistujat kertoivat lykkäävänsä hoitoon hakeutumista korkeiden asiakasmaksujen ja heikon taloudellisen tilanteensa vuoksi.

Oikeus terveyteen vaarantuu, jos terveydenhuollon asiakasmaksu muodostaa esteen hoitoon hakeutumiselle tai hoidon saamiselle. YK:n TSS-komitea on yleiskommentissaan nro 14 täsmentänyt, että oikeus terveyteen sisältää niin sanotut AAAQ-kriteerit: palveluiden tulee olla saatavilla (availability), saavutettavia (accessibility), hyväksyttäviä (acceptability) ja laadukkaita (quality).

Saavutettavuus sisältää nimenomaisesti taloudellisen saavutettavuuden (affordability). TSS-komitean mukaan terveystaloudellisuuden, lääkkeiden ja muiden terveyteen liittyvien palveluiden tulee olla kaikkien ulottuvilla myös taloudellisesti. Maksujen on perustuttava yhdenvertaisuuden periaatteeseen siten, ettei pienituloisempiin kotitalouksiin kohdistu suhteettoman raskasta taloudellista taakkaa verrattuna varakkaampiin.

Yhteisvaikutusten arviointi ja vaikutukset haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisryhmiin

Ihmisoikeusliitto pitää myönteisenä, että esitysluonnoksessa tarkastellaan asiakasmaksumuutosten yhteisvaikutuksia muiden sosiaaliturvaan kohdistuvien muutosten kanssa. Yhteisvaikutusten arviointi jää kuitenkin puutteelliseksi ja sitä tulisi täydentää jatkovalmistelussa.

Asiakasmaksujen korotusten vaikutukset voivat olla huomattavia henkilöille, joiden toimeentulo on jo heikentynyt esimerkiksi sosiaaliturvaetuuksiin viime aikoina tehtyjen heikennysten sekä aiempien asiakasmaksujen korotusten seurauksena.

Ihmisoikeusliitto pitää puutteena sitä, ettei esityksessä arvioida esimerkiksi asiakasmaksujen korotusten, sosiaaliturvaetuuksien heikennysten ja kasvaneiden lääkekustannusten yhteisvaikutuksia paljon palveluja käyttävien, pitkäaikaissairaiden, vammaisten henkilöiden, lapsiperheiden sekä pienituloisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiselle.

Suojamekanismien riittävyys ja toimivuus

Esitysluonnoksessa viitataan asiakasmaksujen maksukattoon, mahdollisuuteen alentaa maksuja tai jättää ne perimättä sekä toimeentulotukeen keinoina ehkäistä kohtuuttomia vaikutuksia. Näiden mekanismien tosiasiallista toimivuutta tulisi arvioida esityksessä nykyistä kattavammin.

Arvioimatta jää esimerkiksi, kuinka hyvin asiakkaat tuntevat oikeutensa maksujen alentamiseen, kuinka usein maksuja tosiasiallisesti alennetaan tai jätetään perimättä sekä estävätkö nykyiset suojakeinot tehokkaasti hoidon lykkäytymistä tai siitä luopumista.

Maksukattoa kuvataan keskeisenä suojamekanismina, mutta esitysluonnoksessa tunnistetaan merkittäviä ongelmia sen käytännön toimivuudessa. Julkisen vallan velvollisuus edistää ihmisoikeuksien toteutumista puoltaa sen arvioimista, onko maksukaton seurannan jättäminen pääosin yksilön vastuulle tarkoituksenmukaista.

Suhde viimesijaiseen toimeentuloturvaan

Perustuslakivaliokunta on korostanut, etteivät terveydenhuollon asiakasmaksut saa johtaa siihen, että palvelujen käyttäjät joutuvat turvautumaan perustuslain 19 §:n 1 momentissa tarkoitettuun viimesijaiseen toimeentuloturvaan. Esitysluonnoksessa todetaan kuitenkin, että asiakasmaksuihin on ”mahdollista hakea toimeentulotukea”. Myös tätä tulisi arvioida ihmisoikeuksien toteutumisen (oikeus terveyteen, oikeus riittävään toimeentuloon) kannalta perusteellisemmin.

Heikennyskielto

Taloudellisten ja sosiaalisten oikeuksien heikennyskieltoa ei oteta esitysluonnoksessa huomioon. Esitysluonnoksessa ei arvioida riittävästi oikeuksien heikentämisen välttämättömyyttä eikä tarkastella vaihtoehtoisia tapoja saavuttaa tavoitellut säästöt. Vaikka esityksessä tunnistetaan asiakasmaksumuutoksiin liittyviä perus- ja ihmisoikeusriskejä, jää epäselväksi, millä perusteilla niiden katsotaan olevan hyväksyttäviä. Esitettyjä heikennyksiä tulisi tarkastella niin kutsutun heikennyskiellon valossa. Heikennyskielto perustuu erityisesti TSS-sopimuksen 2 artiklan 1 kohtaan, jonka mukaan valtion tulee käytettävissä olevien voimavarojensa puitteissa pyrkiä jatkuvasti parantamaan oikeuksien toteutumista.

Oikeuksien toteutumisen tasoa voidaan heikentää vain, jos se on välttämätöntä käytettävissä olevien resurssien merkittävän vähenemisen vuoksi (CESCR General Comment No. 3, kohta 9; ks. myös General Comment No. 14, kohta 32). TSS-komitea on korostanut, että heikennyksiä voidaan tehdä vain tiukoin edellytyksin (CESCR General Comment No. 19, kohta 42).

Valtion on osoitettava, että ennen heikennystoimia on huolellisesti arvioitu kaikki mahdolliset vaihtoehdot ja että heikennykset ovat oikeutettuja TSS-oikeuksien kokonaisuuden toteutumisen kannalta. Lisäksi on osoitettava, ettei valtion käytettävissä olevien voimavarojen puitteissa ole ollut muita vaihtoehtoja. Edes vakavan talouskriisin aikana heikennykset eivät saa vaarantaa muiden TSS-sopimuksessa turvattujen oikeuksien toteutumista, muodostua pysyviksi, heikentää oikeuksien toteutumista kohtuuttomasti tai olla suorasti tai välillisesti syrjiviä. Oikeuksien ydinalueen on kaikissa tilanteissa säilyttävä suojattuna.

TSS-komitea muistutti Suomea tästä myös viimeisimmissä loppupäätelmissään ja kehotti perehtymään julkisen talouden säästötoimia koskevaan komitean puheenjohtajan kirjeeseen. (CESRC/48th/SP/MAB/SW; <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/LetterCESCRtoSP16.05.12.pdf>)

Lisätietoja:

Sanni Mäntyniemi, ihmisoikeuksien asiantuntija, sanni.mantyniemi@ihmisoikeusliitto.fi, p. 044 742 0408